

نقش مدرسه در اجرای ایده‌های خلاقانه برای علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به نماز

سیدرضا طباطبائی کلجاهی^۱، صانع علی خانلو^۲

^۱دکتری، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، مریند، ایران.

^۲دانشجوی دکتری، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، علوم تحقیقات تهران، ایران.

چکیده

نماز از فروع مؤکد دین است و توصیه‌های بسیاری برای عدم ترک آن از سوی اولیای دین شده است. به دلیل فواید فردی، اجتماعی و فرهنگی قابل توجه نماز، مدارس سعی کرده‌اند آن را در برنامه خود نهادینه سازند و از این رو پژوهش‌های در این زمینه انجام گرفته است؛ بنابراین در این مقاله نقش مدرسه در ایجاد ارتباط بین دانش‌آموز و نماز مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهایی ارائه شده است که اولیای مدرسه از طریق آن بتوانند با دانش‌آموز ارتباط بهتری برقرار کرده و اهمیت نماز را یادآور شوند. این راهکارها که در مقاله به آن‌ها اشاره شده عبارت است از: استفاده از مربیان تربیتی که با امور روان‌شناسی کودک آشنایی دارند، الگوسازی برای کودک و نوجوان، برگزاری مسابقات مرتبط با نماز، ایجاد محیط‌های شادی که با مراسم مذهبی ارتباط دارد، مسئولیت دادن به دانش‌آموزان برای برگزاری مراسم مذهبی.

کلیدواژه‌ها: نماز، دانش‌آموز، مدرسه.

مقدمه

در درون همه انسان‌ها میل به پرستش وجود دارد و چنانچه این میل درونی درست هدایت نشود، نتایج زیانباری به دنبال خواهد داشت. یکی از مهم‌ترین راه‌های پرستش خداوند متعال و نیز شکرگزاری به درگاه او، نماز خواندن می‌باشد (کاردل و معصوم، ۱۳۹۹). نماز متعالی‌ترین اندیشه و رفتار حق‌شناسی و قابلیت و شایستگی در تقدیم حمد و سپاس به درگاه خالق منان، کاملترین پاسخ به عالیترین نیاز انسان یعنی نیاز به خودشکوفایی و کمال‌جویی است (سلیمی سیلابی و همکاران، ۱۴۰۲). نماز در لغت به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی و اطلاعات، خم شدن برای اظهار بندگی و اطاعت (عمید، ۱۳۵۴). واژه فارسی نماز از واژه گرفته شده «نماک» پهلوی است و آن هم به نوبه خود از ریشه‌ی باستانی نم به معنای خم شدن و کرنش است که اندک اندک بر مفهوم عبادت ویژه مسلمانان منطبق شده است (جاویدان داروگر، ۱۳۹۵). نمازیکی از عبادات مخصوص است. اصلش دعاست و وجه نامگذاری آن عبادت (صلوة) مانند نامیدن چیزی به اسم محتوای آن است که آن را در بر گیرد (راغب اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۴۱۶). نماز واژه‌ای است که در متون اسلامی، با عنوان «صلاه» از آن یاد شده است «صلاه» به معنای «ارکان و جزئیات معینی» است که از طرف شارع مقدس در این معنا حقیقت پیدا کرده است و همه مسلمین موظفند که آن را در شبانه روز پنج بار به جای آورند (موسوی و شمس‌الدینی، ۱۳۹۳). در آیین مقدس اسلام نماز جایگاهی والا دارد و عالیترین شکل ارتباط عاشقانه با خداوند است که اگر با تمام ابعاد و صحیح عمل شود، انسانیت انسان را کامل می‌کند و او را از فساد و منکرات دور خواهد کرد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴). امروزه بسیاری از روان‌شناسان دریافته‌اند که نماز؛ اضطراب، افسردگی، نگرانی و ترس را که زمینه ساز بسیاری از بیماری‌هاست را برطرف می‌کند. انسان‌های نمازگذار بر افکار و اندیشه‌های خود حاکم‌اند نه محکوم آن‌ها. آنان در اثر بندگی خدا چنان ولایت و سلطه‌ای بر نفس خویش دارند که اجازه نمی‌دهند وسوسه‌ای بر قلب آن‌ها ظهور کند (حسن پور آزاد، ۱۳۹۵). سیرل بوت^۱ روانشناس انگلیسی، تأثیر مثبت نماز بر آرامش روان را مورد تأکید قرار داده و گفته است: ما به واسطه‌ی نماز میتوانیم وارد انبار بزرگی از نشاط عقلانی شویم که در شرایط عادی یارای وصول به آن نیستیم (اکبرنژاد و محمدی، ۱۳۹۳). نماز، تقدیم حمد و سپاس به درگاه خالق منان و کامل ترین پاسخ به عالی ترین نیاز انسان؛ فرصتی برای طراوت بخشیدن روح و پلی برای نیل به اوج کمال یعنی کمال جویی است (نصر و همکاران، ۱۳۸۷). نماز در دین مقدس اسلام، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و یکی از فروع دین و حتی ستون دین بر واجب بودن آن تصریح فرموده «اقیموا الصلوه» به حساب می‌آید. نماز به معنای ارتباط و سخن گفتن مستقیم با خداوند بزرگ است و این بالاترین توفیقی است که یک جوان میتواند از آن برخوردار شود (شمس، ۱۳۹۰). نماز میراث تمامی انبیاء است و از اساسی‌ترین ارکان حیات، تمدن، فرهنگ، زندگی و تحرک جوانان است و تاریخ این حقیقت را نشان میدهد که هرگاه نماز در جامعه رو به ضعف و فراموشی گذاشت، مقدمات انحطاط آن جامعه فراهم میشود (ایمانی، ۱۳۸۲). در این میان بدون تردید همه‌ی کودکان و نوجوانان، بالفطره استعداد پذیرش و انجام تکالیف مذهبی را دارند اما آنچه مهم است، چگونگی روش‌ها و ارائه‌ی شیوه‌های جذب آن‌ها به سوی تکالیف مذهبی است. از سنین نخستین دبستان باید کودکان را به تدریج با نماز آشنا و به نماز خواندن تشویق کرد. بسیار مشاهده شده است که کودکان در کنار پدر و مادر میایستند یا به تنهایی نماز خواندن آن‌ها را تقلید میکنند. این مساله بیانگر این واقعیت است که رفتار کودک، انعکاسی از رفتار الگوهاست و اگر مورد تشویق و تایید والدین و سایر الگوها قرار گیرد، تمایل بیشتری برای انجام آن پیدا میکند. از سوی دیگر لازم است اولیا و مربیان همواره در عملکرد خود ثابت قدم بوده، شخصیتی عاطفی، منطقی و محبوب داشته باشند تا اثرگذاری آن‌ها در اجاد عادات خوب در کودکان افزایش یابد. تعلیم و تکریم نماز و توام کردن نماز با تجارب متنوع و خوشایند برای کودکان میتواند به علاقه مندی و عادت دادن آن به نماز موثر باشد (امینی، ۱۳۸۴). در این راستا تربیت دوران کودکی و نقش والدین در نهادینه کردن نماز بسیار مهم و حیاتی می‌باشد. از طرفی نماز یک کلاس تربیتی است که در یکی از محیط‌های تربیتی به نام مدرسه، با آموزش و مطلع کردن دانش‌آموزان از اهمیت نماز، اثرات روحی و درمان جسمی (از لحاظ پزشکی) اظهار علاقه نویسندگان خارجی و

¹ Cyril Burt

بزرگان ایرانی از نماز، شناخت آن‌ها را به این مسئله حیاتی افزایش می‌دهد. بی توجهی به اثر بخشی نماز و عدم آگاهی دانش‌آموزان به نماز به عنوان قشر آینده ساز جامعه که با دانش دینی و علمی آن باید خلاءهای جامعه را از بین ببرند، فقط انسان‌هایی تک کاربردی می‌شوند که خیلی از معضلات برایشان قابل حل نیست و از لحاظ روحی و حتی درمان جسمی از نصایح دین بی بهره‌اند (سادات معصوم، کاردل، ۱۳۹۹).

نماز یک امر تربیتی مهمی است که توسط عوامل مختلفی چون خانواده، اجتماع، مدرسه و ... باید نهادینه شود که در این بین نقش مدرسه که سنش نوجوانی و جوانی دانش‌آموزان است تأثیر بسزایی دارد. نقش مدرسه در پرورش دینی و باروری روحیه اقامه نماز در دانش‌آموزان بر کسی پوشیده نیست. هر چند که متخصصان فن تعلیم و تربیت اسلامی معتقدند که الگوی خواندن نماز اولین بار در خانه، آن هم از طریق والدین به فرزند ارائه می‌گردد، اما با ورود کودک به مدرسه و تقارن حساس‌ترین زمان رشد و شکل‌گیری باورهای دینی او با زمان تحصیل، ایجاب می‌کند که نسبت به آموزش نماز به کودکان و نوجوانان در مدرسه توجه خاصی صورت پذیرد (امامی و همکاران، ۱۴۰۲). با توجه به تأثیر نماز در شخصیت انسان، بالاخص در شخصیت سازی کودکان و نوجوانان، این مسأله اهمیت بیشتری نیز پیدا می‌کند. لذا فایده‌های سودمند فردی و اجتماعی این فریضه بزرگ ایجاب می‌کند که همه دست اندرکاران تعلیم و تربیت به این امر توجه داشته باشند تا در امر تربیت کودکان و نوجوانان هر چه بیشتر، به نماز و ارزش‌هایی که در آن نهفته است توجه شود (زکی دوغان، ۱۳۸۶)؛ بنابراین در این پژوهش به این مقوله پرداخته می‌شود که مربیان تربیتی چگونه می‌توانند نماز را برای دانش‌آموز جذاب کرده و وجوب آن را در ذهن آن‌ها نهادینه کنند به طوری که کودک به میل خود و با ذوق به این امر واجب بپردازد.

جایگاه و اهمیت نماز در مدارس

سنین مدرسه، دوره دانایی، تمایل به زندگی اجتماعی و انجام فعالیت‌ها، ظهور استعدادها و صیقل یافتن شخصیت است. در هر جامعه مدرسه به عنوان پل انتقال آرمان‌ها و ارزشهای حاکم به خانواده‌ها مطرح است (افروز، ۱۳۷۳)؛ و نیز امر مهم رشد و تربیت دانش‌آموزان، در نهاد آموزش و پرورش محط مدرسه انجام می‌شود. البته باید توجه داشت که پرداختن تنها به علم بدون توجه به پرورش دانش‌آموزان را دچار مشکلات عدیده‌ای خواهد نمود. در این میان یکی از مسائل تربیتی دانش‌آموزان که مطرح است بحث نماز است (هوشمند، ۱۳۸۷). در مدرسه هنگامی که کودکان و نوجوانان، در موقعیت‌های مختلف اوقات تحصیل، هنگام شنیدن اذان، در کلاس یا در راهرو مدرسه بدو هیچ تکلفی، مشاهده کنند که معلمان و مربیان مشتاقانه به سوی نماز می‌شتابند، در اثر احساس همانندی سازی به وق و رغبت در می‌آیند و به اقامه نماز گرایش فزون تری پیدا می‌کنند. بهتر است در مدرسه قبل از شروع نماز یا حتی قبل از رفتن به نماز هفتگی جمعه، برنامه‌هایی تدارک دیده شود که زمینه احساسی خوشایند برای دانش‌آموزان باشد، تا عزم و اراده و رغبت و انگیزه لازم برای انجام این فرضیه با طیب خاطر در آنان پدید آید (علوی، ۱۳۸۵).

در قرآن بیش از ۱۰۳ مرتبه نماز و احکام و آثار گوناگون آن مطرح شده؛ اما معمولاً محور سخن، اقامه نماز، و تأکید به آن بوده است باید پرسید چه فرقی است بین گزاردن نماز و بپا داشتن آن برای درک تفاوت بین این دو مفهوم مطهری می‌گوید: بپا داشتن نماز آن است که حق نماز ادا شود یعنی نماز به صورت یک پیکر بی روح انجام نشود بلکه نمازی باشد که واقعاً بنده را متوجه خالق و آفریننده خویش سازد (مطهری، ۱۳۸۴). یکی از اساتید دانشگاه دمشق در کتابی که برای توجیه دانشجویان نسبت به نماز تدوین نموده در مورد اقامه نماز چنین می‌گوید: اقامه نماز یعنی اداء آن به بهترین وجه ممکن از طریق:

۱- دقت در تحصیل طهارت، شادابی و صحت، وضو، پاکی بدن، لباس و مکان نماز. همچنین پاک کردن آلودگی‌های اخلاق زشت به وسیله توبه و پشیمانی؛ زیرا که وضو و نظافت ظاهری باید همراه با صفا و طهارت قلب باشد.

۲- دقت در انجام واجبات و مستحبات نماز و اداء صحیح اذکار آن به عنوان ساختار و ارکان نماز. مواظبت روح نماز که عبارت است از اخلاص و حضور (قلب) به وسیله خشوع و فروتنی و آرامش بدن در نماز هدف از نماز خشوع قلبی است نه فقط خشوع

بدنی؛ بنابراین خداوند نمی‌پذیرد که نمازگزار به زبان بگوید «الله اکبر» ولی در قلب او چیز دیگری باشد (احمد پناهی، ۱۳۸۵: ۴۳). نماز عبادتی است که دارای نوعی وحدت ویژه است که در عین تفاوت‌های ظاهری، تمامی ارکان و اجزای آن همانند درهم رفتن رشته‌های طولی و عرضی و یکی شدن تارپود پارچه است که در یکدیگر رسوخ کرده و باهم یکی می‌شوند به طوری که مجموعاً دارای یک هدف هستند (صبوری، ۱۳۸۱: ۴۷).

نماز موهبتی بی دلیل و سرچشمه فیضی لایزال در اختیار ما است که با آن نخست از خویش و سپس از هر آنکه بدو مهر می‌ورزیم، انسان صالح بسازیم، این دروازه‌ای است گشاده به عرصه‌ای پهناور و مصفا، دریغ است که آدمی عمری را در جوار بهشت مصفائی بگذراند و سری بدان نکشد و عزیزان خود را به آن سوق ندهد وحی الهی به پیامبرعظیم الشان صلی الله علیه و وَ أَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَ اصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛ امروز همه شما خود را طرف این خطاب بشمری و نماز را «آله و سلم چنین فرمان داد» این حقیقت مقدس و گوهر درخشان را، که عطیه الهی به امت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله است قدر بشناسید (قرائتی، ۱۳۷۲). نماز یک امر تربیتی مهم است که توسط عوامل مختلفی چون خانواده، اجتماع، مدرسه و ... باید نهادینه شود. نقش مدرسه مخصوصاً در دوران راهنمایی و دبیرستان که قلب جوان مثل یک زمین آماده است، بسیار اهمیت دارد (طاهرزاده، ۱۳۹۱).

اسلام در دستورهای عبادی خود که اصولاً بر تعبد و تسلیم مبتنی است، به عنصر دانش و بصیرت اهتمام می‌ورزد. مسلمانی که وظیفه دارد در هر شبانه روز پنج بار عبادت بزرگی همچون نماز را به جا آرد، باید رمز و راز آن را بداند و بفهمد که برای چه باید نماز بخواند. اگر مربیان به دانش‌آموزان در رابطه با نماز بینشی عطا کنند که در سایه آن دانش‌آموزان احساس کنند که نماز باعث تعالی و رشد آن‌ها در طول زندگی می‌باشد و نیز به آن‌ها بفهمانند که نماز برترین عبادت، جامع کمالات و کلید مشکلات است و این بصیرت را در آن‌ها به وجود آورند که نماز ملاک ارزشی آدمی و معیار قبولی و رسمیت تمام اعمال و عبادات اوست، نماز حدیث عشق و بهترین ارتباط مؤمن با حضرت دوست است و اینکه عاشقانه‌ترین حالات و زیباترین روحيات و تربیت‌های الهی در این موقع پدید می‌آید، مسلماً شاگردان رغبت بیشتری به نمازشان می‌دهند. همچنین به خانواده‌ها توصیه می‌کند در آموزش نماز و احکام مربوط به آن به فرزندان با عجله اشتباهات آن‌ها را مرتکب نشوید اجازه دهید تا با راهنمایی شما فرزندان خود به اشتباهاتش پی ببرند جهت ایجاد علاقه و روحیه پرسشگری فرزند خود را به محیط‌های مرتبط با نماز ببرید. محیط منزل را از محرکات دیداری و شنیداری مربوط به نماز پر کنید مثلاً سجاده، مهر و جانماز را در معرض دید کودکان قرار دهید موقع اذان صدای رادیو و تلویزیون را بلند کنید و در حضور فرزندان وضو بگیرید والدین در حضور فرزندان نماز اقامه، کنند ذکرهای نماز را شمرده قرائت کنند. هنگامه اقامه نماز فرزندان را تشویق کنید و از واژه‌های مثبت جهت تشویق استفاده کنید. والدین نماز را با لباس زیبا و چهره شاد و عطر زده و مرتب بپا دارند در هنگام اقامه نماز، فرزندان و سایر اعضای خانواده از مشاجرات خانوادگی داد و فریادها و حرکات تند و خشن پرهیز کنید والدین نباید از تنبیه بدنی و روش‌های قهرآمیز جهت تشویق کودکان به نماز استفاده کنند والدین باید خود نماز را صحیح و به موقع اقامه کنند و در انجام واجبات پیش قدم باشند (مهرمحمدی، ۱۳۸۵).

نماز و تأمین نیاز درونی و روانی نوجوانان و جوانان

بدون شک، انسان، برای گریز از توحش و راهیابی به زندگی انسانی و حیات طیبیه و تخلّق به اخلاق کریمه و رهائی از یأس و افسردگی به یک عامل مهارکننده» نیازمند است که روح او را در کنترل و تسخیر خود قرار دهد و پرهیز از انحراف و جنایت را بر او الزام و روح تعاون و نودوستی، عاطفه و محبت را بر وی الهام نماید و به هنگامی که پژمرده و افسرده می‌گردد او را طراوت بخشد (روانطلب، ۱۳۷۵).

همه‌ی انسان‌ها به خصوص کودکان فطرتاً به نیکی و زیبایی و جلوه‌های زیبا تمایل دارند. زیرا که کودک گیرنده‌ای لطیف، مهربان، کنجکاو با گذشت و سرشار از انگیزه‌های شور آفرین و حیرت آور است. هنگامی که کودک مرحله‌ی آموزش ابتدایی را طی می‌کند، می‌کوشد تا با دنیای پیرامون خود ارتباطی اجتماعی، اخلاقی و زیبا پسندانه برقرار کند. اگر در این دوره بتوانیم

طبیعت دانش آموز و ذات زیبای او را شناسایی کنیم و با ظرافت و حوصله همان جلوه‌های طبیعی و ذاتی را در او شکوفا سازیم به تربیت دینی دست یافته‌ایم. اگر دانش آموز را با خود و زیبایی‌های نهفته در شخصیت وجودی‌اش، همانند خلاقیت، هوش، یادگیری، رشد و تحول خودش، آشنا کنیم. زیربنای بسیاری از شناخت‌های فلسفی و ارزشی را در او تحکیم ساخته‌ایم. با این حال تلاش برای افزایش ظرفیت و دامنه‌ی شناخت دانش آموزان از خود، محیط پیرامون و آفریدگار مهربان، پرورش قوه‌ی و مهارت ارزیابی ذهنی، درک روابط علی و معلولی و داشتن استدلال علی در مورد وقایع و پدیده‌ها، دریافت جریان‌های لطیف احساسی درون خود و اطرافیان، دستیابی به جسارت معنوی و تلاش برای درک خداوند وهستی از نکات قابل توجه در آموزش می باشد. البته به این نکته باید توجه کافی داشته باشیم که قبل از همه‌ی این رویکردها احساس نیاز و گرایش باطنی به معنویت و لطافت مذهبی را در دانش آموز پدیدار کرده که در تربیت دینی دانش آموز نقش اساسی دارد (کردی، ۱۳۷۷).

در این میان نماز به عنوان یک فریضه مذهبی در کنار سایر فرائض دینی می تواند نقش اساسی در سالم سازی فردی و اجتماعی ایفا کند از آنجا که کودکان و نوجوانان بیشترین و مناسبترین اوقات خویش را در مدرسه می گذرانند، لذا مأموس نمودن آنان با این فریضه الهی و ترغیب آنان به نماز نیازمند فراهم آوردن شرایط و امکانات متناسب در مدرسه است. در فرهنگ اسلامی، مدرسه جایگاه تربیت و پایگاه تعلیم است؛ در مدرسه هم باید اخلاق و فضیلت و معنویت را گسترش بخشید و هم علوم و فنون را تعلیم داد. بر اساس این اندیشه، وقتی کودک با فطرت پاک خدادادی وارد مدرسه می شود باید امکان حرکت هماهنگ و همسو و وابسته به یکدیگر را داشته باشد. از یک سو باید روح و روان و جسم او متناسب با نیازهای فردی و اجتماعی پرورش یابد، اصول اخلاقی را باز شناسد و به آن‌ها متخلق شود، ارزش‌های اسلامی را محترم بشمارد و از آن‌ها پاسداری نماید و برای عبودیت خداوند و زندگی بر مبنای تعالیم الهی در جامعه اسلامی تربیت شود، و از سوی دیگر باید بتواند متناسب با نیاز حال و آینده‌ی جامعه، معلومات و فنون مورد نیاز را فرا گیرد، با اطلاعات و علوم روز آشنا شود و مهارت‌های ضروری برای حضور در صحنه‌ی تولید و سازندگی را کسب کند. بنابراین مدرسه باید شرایطی را فراهم آورده تا منجر به ترویج فرهنگ نماز شود (جعفرزاده شهر بابکی، ۱۴۰۲).

اصول و قواعد کلی دعوت به نماز

۱- استمداد از خدا ۲- تداوم و تکرار دعوت ۳- آسان گیری ۴- تقویت و جرات و شهامت ۵- ساده کردن امور ۶- موضوع شناسی: باید موضوع و مخاطب را بشناسیم. ۷- تکریم و هویت بخشی: اگر انسان بویژه نسل نو خود را در جامعه عزیز و شریف احساس کر به کارهای سبک نمی‌پردازد. ۸- دیگر اینکه: اگر کسی در جایی نشسته است، نباید او را بلند کرد و دیگران را در جای او بنشانیم احترام افرادی که تازه وارد می شوند نباید سبب شود کرامت افراد نشسته را خدشه دار کنیم ۹- توجه به نشاط و آمادگی مخاطب برخی حالات که آمادگی وجود ندارد، اگر سخنی بر قلب تحمیل شود، آن کور خواهد کرد « فان القلب اذا اکره عمی » ۱۰- تدریج: تحریم شراب در آیات قرآن به صورت تدریجی بوده است (خاشعی برنطین و همکاران، ۱۴۰۲).

نقش مدارس در تربیت اعتقادی کودکان

بر پایی نماز در مدارس وظیفه‌ای خطیر و بسیار حساس است، زیرا مدارس جدای از ویژگیهای منحصر به فرد، محل تشویق، اضطراب، رقابت‌های نگران کننده توأم با شکست و پدیده‌های ناخوشایند دیگری است که هر کدام از آن‌ها به تنهایی قادر به تبدیل محرک‌های خنثی به محرک‌های شرطی نیرومند فراخوان اضطراب و حالات ناخوشایند روانی می باشند (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۲).

مدرسه به عنوان سازمانی که مسئولیت تربیت فرزندان جامعه را بر عهده دارد باید با روشنگری و روشن بینی علل و راه‌های حل مشکلات را شناسایی و با آن‌ها به نحو تخصصی برخورد نماید. صاحب نظران تعلیم و تربیت بر این عقیده‌اند که والدین با همکاری و کمک به معلمان در زمینه پیشرفت تحصیلی فرزندان خود می‌توانند بسیار مؤثر واقع شوند. این مسئله بخصوص در دوره ابتدایی بسیار حائز اهمیت است. تحقیقات متعدد نشان می‌دهد پیشرفت تحصیلی دانش آموزانی که والدین آن‌ها افرادی

آگاه و با سواد هستند و به راهنمایی آن‌ها می‌پردازند بیشتر است. مدارس و نهادهای فرهنگی و آموزشی به عنوان مهم‌ترین سازوکار جامعه برای تعلیم و تربیت نسل آتی، باید بتوانند در ایجاد دانش، بینش و نگرش نسبت به آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی و ساخت فکری و فرهنگی آنان اثربخشی مناسبی داشته باشند. نماز رکن دین مبین اسلام، نماد ارزش‌های آن و تجلی قرب الهی است؛ به عبارت دیگر، نماز عصاره فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و در اسلام است و ستون دین معرفی شده است.

بنابراین، از مهمترین وظایف مدارس، زمینه سازی برای ارایه دانش‌های بنیادین و تبدیل آن‌ها به ارزش و نماد عملی به منظور تربیت انسان‌های سالم از نظر جسمی و روانی و متخصص و متعهد در راستای فرهنگ مسلط اجتماعی است؛ امری که نظام اسلامی آنرا به عنوان اصلی‌ترین مأموریت‌های خود دنبال نموده و با انجام فعالیت‌هایی نظیر ایجاد و تجهیز نمازخانه مراکز آموزشی، اختصاص بخشی از زمان برای حضور دانش‌آموزان و معلمان در نماز جماعت و تخصیص بخشی از محتوای درسی به مباحث نماز و نمازجماعت و احکام آن و برگزاری مسابقات اذان و... سعی در پرورش معنوی دانش‌آموزان دارد، اما به نظر می‌رسد علیرغم جدیت و تلاش صادقانه متولیان در تبدیل شدن این فعالیت به یک باور قلبی و درونی شدن آن به عنوان نماد فرهنگ اسلامی، هنوز توفیق کاملی حاصل نشده و نیازمند واکاوی عوامل مؤثر و برنامه ریزی مناسب با واقعیات است (فضل اللهی، ملکی توانا، ۱۳۹۲).

با توجه به پیشینه‌ی مورد مطالعه می‌توان نقش‌های مختلف مدرسه در علاقمه‌مند نمودن دانش‌آموزان به نماز را به این شرح توضیح داد.

۱- ایجاد شور و اشتیاق: دانش‌آموز انجام اعمال عبادی و نماز و گرایش‌های رفتاری خواسته شده از سوی والدین و مربیان مدارس را در ذهن خود بررسی و بیشتر به پیامدهای آنی آن توجه می‌کند. در واقع نیت و منشأ پذیرش و انجام اعمال عبادی بر اساس احساس خوشایندی یا ناخوشایندی آنی است که آن را احساس و درک می‌کند. (فرهادیان، ۱۳۸۶).

۲- ارائه‌ی الگوهای دینی: هرچه شخصیت‌های پرورش دهنده یا آموزش دهنده، برای دانش‌آموزان در مدرسه محبوب و دوست داشتنی باشند، تأثیر پذیری آن‌ها افزایش می‌یابد. روشن است که هرگز نباید به اجبار و تحمیل و فشار، دانش‌آموزان را به انجام فرایض دینی وادار کنیم. بلکه بیشتر از هرچیز، جاذبه‌های رفتار عاطفی خود را در بیان ارزش‌ها، با فراهم نمودن مقدمات نماز افزایش دهیم. (پیشین)

۳- نقش ایجاد معرفت و شناخت: کودک برای انجام هر فعلی محتاج به شناخت و درک آن است، که البته باید در سطح فهم و فکر او باشد. در خصوص مناسک نماز نیز کودک محتاج است که درک صحیح و روشنی از آن داشته و توجیه منطقی در مورد چرایی آن داشته باشد. پس از خانواده، این نقش را مدارس ابتدایی به عهده دارند که باید شناخت و معرفت او را نسبت به مناسک مذهبی، خصوصاً نماز را بالا ببرند. (قائمی، ۱۳۸۵).

۴- نقش نهادینه کردن فرهنگ نماز: موضوع آموزش نماز و تربیت دینی در مدارس یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین اهداف نظام آموزشی است که در قالب کتاب‌های درسی، فعالیت‌های فوق برنامه، مراسم مذهبی داخل و خارج از مدرسه و فعالیت‌های اردویی انجام می‌گیرد. نمود عینی تربیت دینی دانش‌آموزان در رفتار آن‌ها یعنی مشارکت در تکالیف مذهبی (نماز) در رأس ساعت برگزاری نماز تجلی می‌یابد. اگر فرهنگ نماز در مدارس به شکل مناسب نهادینه شود، بازتاب آثار فردی و اجتماعی آن در سطوح مختلف رفتاری نیز گسترش می‌یابد (کریمی، ۱۳۸۴).

۵- نقش ساخت نگرش مثبت در دانش‌آموز: دانش‌آموزان در طول رشد خود در معرض اطلاعات گوناگونی قرار می‌گیرند که برخی مثبت و برخی دیگر منفی هستند. برای بعضی از رفتارها تقویت و برای برخی دیگر تنبیه می‌شوند و مقداری از رفتارها را نیز از طریق تقلید می‌آموزند. این روند نیز برای آموزش نماز و شکل‌گیری نگرش‌ها صادق است. نگرش‌های دانش‌آموزان در هر سه مؤلفه شناختی، احساسی و آمادگی برای عمل مؤثر بوده و نقش بارزی را در دنیا ایفا می‌کنند. بر اساس پیشینه‌ی

مطالعاتی مدرسه می تواند با شیوه‌های مختلفی در تربیت نگرش‌های مثبت و منفی دانش‌آموزان نسبت به نماز و باورهای دینی کار کند (کریمی، ۱۳۸۴).

۶- **نقش جهت دهی اخلاقی:** تأکید مدارس درخصوص آموزش نماز و به پاداشتن آن یکی از مهم ترین راه‌های مقابله‌ی با تهاجم فرهنگی و آلوده شدن اخلاق نسل جوان به فساد می‌باشد. بنابه تعالیم و آموزه‌های دین مبین اسلام، الصَّلَاةُ حِصْنٌ مِّنْ سَطَوَاتِ الشَّيْطَانِ، نماز قلعه و دژ مستحکمی است که نماز گزار را از حملات شیطان محفوظ می دارد (امام علی «ع»). بنابراین نهادهای تعلیمی و تربیتی (مدارس) باید از ابتدا کودک را با محتوای نماز آشنا سازند.

پیشینه پژوهش

مدرسه به عنوان مرکز فراگیری می تواند به کنترل و درمان نابسامانی‌های دانش‌آموزان بپردازد پژوهش‌ها نشان می‌دهند مدرسی که اقامه نماز را جدی گرفته‌اند، اضطراب‌ها و ناهنجاریها، ضدارزش‌ها و مشکلات اخلاقی کمتر را شاهد بوده‌اند. در این بخش به پژوهش‌هایی که به نقش مدرسه در اجرای ایده‌های خلاقانه برای علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به نماز پرداخته شده است که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می شود:

معصوم و کاردل (۱۳۹۹)، در مقاله «آموزش آثار و برکات نماز یکی از راه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز در مدرسه» با اشاره به این که نماز خود کلاس تربیتی است، تأکید نموده‌اند که محیط مدرسه یکی از مکان‌هایی است که اولیای مدرسه در آن جا می توانند دانش‌آموزان را به نماز علاقه مند کنند.

طریقتی (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی مهمترین شیوه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز، از دیدگاه دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی پرداخت. نتایج نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان داد که مهمترین شیوه در جهت نهادینه کردن فرهنگ نماز از دیدگاه دانش‌آموزان، تشویق والدین به نماز و تأثیرگذاری آن‌ها در خواندن نماز بود. همچنین اولویت بعدی تأثیر گروه دوستان و شرکت آن‌ها در نماز جماعت است؛ و در اولویت‌های بعدی تشویق دانش‌آموزان شرکت کننده در نماز جماعت مدرسه و نقش معلمان در ترویج فرهنگ نماز قرار دارد.

همچنین نتایج پژوهش جعفری اورنگی (۱۳۸۸) در زمینه بررسی عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان دبیرستان های شهر تهران نسبت به مسائل مذهبی بیانگر آن است که رفتارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر خانواده (عواملی مانند تشویق فرزندان به اعمال مذهبی، مشارکت عملی والدین در مراسم های مختلف مذهبی و...)، رفتارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر مدرسه و رفتارهای فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جامعه در جلب و جذب دانش‌آموزان نسبت به انجام اعمال دینی در مرحله عملی تأثیر دارند.

عسگری (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس متوسطه پسرانه ناحیه یک کرمانشاه پرداخت. نتایج بدست آمده نشان داد که اختصاص یک زنگ معین جهت نماز جماعت مدارس، نماز خواندن در منزل توسط دانش‌آموز، راهنمایی والدین جهت شناخت احکام نماز، همراهی والدین دانش‌آموز جهت نماز جماعت مساجد محل می تواند نقش مهمی در گرایش دانش‌آموزان به نماز داشته باشد.

نصرآبادی و نوروزی (۱۳۸۳) در طی پژوهشی به بررسی عوامل درون آموزشی، مانند تقویت پایه های عقیدتی، فراهم بودن امکانات مناسب برای فعالیت‌های فردی گروهی، ارزشیابی عملکرد دانش‌آموزان، توجیه اولیا، برخورد صحیح مسئولان مدرسه با مسائل تربیتی و توجه به نیازهای فردی مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به برنامه های امور تربیتی از جمله نماز پرداخته اند. نتایج به دست آمده نشان می دهد که دو فرضیه اساسی مربوط به تقویت پایه های عقیدتی و ارزشیابی از عملکرد دانش‌آموزان مورد تأیید قرار نگرفت ولی سایر فرضیه ها از نظر پاسخگویان تأیید شد.

علی سادئی (۱۳۸۱)، در پژوهش خود با عنوان " بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز در استان مرکزی" نشان داد نگرش دانش‌آموزان به «اصل نماز» مثبت و بیش از حد متوسط است؛ اما به رغم نگرش مثبت دانش‌آموزان به اصل نماز،

گرایش عملی به نماز در میان آنان (بویژه در دروره متوسطه و در مرکز استان) پایین‌تر از حد متوسط است. همچنین نتیجه گرفت به ترتیب عوامل دبیران دینی، اردوهای زیارتی - سیاحتی، مربیان پرورشی، دوستان و همسالان، دبیران غیر دینی و کتاب‌های دینی مدارس در تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به نماز مؤثر است.

بهرامی (۱۳۷۹)، وجود نمازخانه و امکانات، تشویق دانش‌آموزان را در گرایش آن‌ها به نماز را بسیار مؤثر دانسته است.

بهرامی (۱۳۷۹)، دربررسی راهکارهای ایجاد گرایش به نماز در بین دانش‌آموزان مدارس راهنمایی استان لرستان به این نتایج دست یافته است که میان گرایش به نماز در میان دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معنادار وجود دارد. این بدان معناست که گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز نسبت به پسران قوی‌تر است. همچنین، وجود نمازخانه و امکانات، تشویق دانش‌آموزان و اهمیت پدر و مادر به نماز را در گرایش دانش‌آموزان به نماز بسیار مؤثر دانسته است.

عسگری (۱۳۷۸)، طی پژوهش خود با عنوان بررسی نگرش و نحوه جذب دانش‌آموزان استان همدان به نماز جماعت مدارس، چنین اعلام نموده است که زمان مناسب برگزاری نماز، آشنا نمودن دانش‌آموزان به اهمیت و به ویژه فلسفه نماز و تقویت درونی دانش‌آموزان در این خصوص باید مورد تأکید قرار گیرد.

حسینی (۱۳۷۴)، میان آموزش در مدرسه و نماز خواندن دانش‌آموزان رابطه‌ای معنادار یافته است. وی همچنین، نحوه عملکرد معلمان و شرکت آنان در نماز جماعت مدرسه، و ارتباط صمیمانه با دانش‌آموزان را در برپایی هرچه با شکوه‌تر نماز جماعت و علاقه مندی دانش‌آموزان به این امر مؤثر دانسته است.

حسن بیگلو (۱۳۷۲)، نیز پژوهشی با عنوان بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز انجام داده است. در این پژوهش، اعتقاد و ایمان قلبی شخص در درجه اول و حضور کارکنان مدرسه در صفوف نماز جماعت در مرحله دوم اهمیت قرار گرفته است.

کمالی نهاد (۱۳۷۱)، در در پژوهشی با عنوان بررسی علل و عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان دبیرستانی دریافت که ۷۰ درصد دانش‌آموزان نماز می‌خوانند و ۲۸ درصد از آنان بسیار کم نماز یا اصلاً نماز نمی‌خوانند. دانش‌آموزانی که در نماز جماعت شرکت نکرده‌اند، دلایلی از قبیل نامناسب بودن شرایط جوی نمازخانه، نامناسب بودن امکانات فیزیکی مانند سرویس بهداشتی، مناسب نبودن وقت برگزاری نماز، طولانی و خسته کننده بودن مراسم نماز را مطرح نموده‌اند.

حسینی (۱۳۷۴)، میان آموزش در مدرسه و نماز خواندن دانش‌آموزان رابطه‌ای معنادار یافته است. وی همچنین، نحوه عملکرد معلمان و شرکت آنان در نماز جماعت مدرسه، و ارتباط صمیمانه با دانش‌آموزان را در برپایی هرچه باشکوه‌تر نماز جماعت و علاقه مندی دانش‌آموزان به این امر مؤثر دانسته است.

محققان دیگری چون آزادیان (۱۳۷۳)، بشلیده (۱۳۷۹)، بنائیان سفید (۱۳۷۲)، سبیلان اردستانی (۱۳۷۹)، صفایی فیروزآبادی (۱۳۷۱) نیز نتایج مشابه اعلام نموده‌اند.

پژوهش‌های خارج از کشور مربوط به تربیت مذهبی و اخلاقی و لزوم عبادت در زندگی و مروری بر آینده تربیتی، مدارس، حاکمی از اهمیت این مسئله است. برای مثال، هایس^۱ (۱۹۹۶) مروری بر آینده تربیتی، اخلاقی و دینی داشته و ضرورت راه حل‌های کارآمد در این زمینه را مطرح نموده است. وی بر عرضه خدمات مؤثر برای اجرای این برنامه‌ها تأکید کرده است. در همین راستا، پارتیج^۲ (۱۹۹۵) بر این امر تأکید نموده است که برای انجام دادن عبادت‌های گروهی در مدارس لازم است خانواده‌ها، و سازمان‌های خصوصی و عمومی در اجرای این مسئولیت مشارکت داشته باشند و این مسئله تحمیلی نباشد. بائر^۳ (۱۹۹۵)

^۱ Hayes

^۲ Partige

^۳ Bauer

پژوهشی در زمینه عدم موفقیت در اجرای عبادت روزانه در مدارس متوسطه ایالات متحد آمریکا و بررسی‌های پیرامون مسائل زیر انجام داده است:

۱. چرا اجرای آزمایشی انواع عبادت در مدارس ناموفق بوده است؟
 ۲. چرا معلم به عنوان مدل اخلاقی مناسب نتوانسته است نقش خود را ایفا کند؟
 ۳. چه اشتباهی در عقاید صاحب‌نظران محلی و ایالتی پیرامون چگونگی اجرای عبادت در مدارس وجود دارد؟
- رومانوسکی^۱ (۲۰۰۲) طی پژوهشی دفاع از اجرای عبادت روزانه در مدارس را نیازی مبرم و ضروری دانسته است و عقیده دارد که در این زمینه درک نظرات کلیسا، دولت و فهم فرهنگی حایز اهمیت است. پژوهش‌های مذکور نشان داده که تربیت مذهبی و اخلاقی دانش‌آموزان یکی از نگرانی‌های جوامع بشری است که روز به روز بر اهمیت آن افزوده می‌شود. عبادت به طور عام و برگزاری نماز جماعت در مدارس به طور خاص یکی از مصداق‌های توجه به تربیت مذهبی است که در مدارس جوامع اسلامی برگزار می‌شود. راه‌های جذب هر چه بیشتر دانش‌آموزان به این عبادت، موضوع پژوهش‌های زیادی بوده است که نتایج برخی از آن‌ها در قسمت‌های قبل ارائه شد.

روش‌های مدرسه محور جذب و ترغیب دانش‌آموزان به اقامه‌ی نماز

در تربیت دینی، دو نهاد خانه و مدرسه در کنار هم سبب پرورش دینی مناسب فرزندان خواهند شد. مسائل تربیتی به ویژه نماز، حضور و وحدت همه‌ی نهادهای تربیتی را می‌طلبد. به همین دلیل برنامه‌های آموزش نماز در خانواده باید از طرف آموزش و پرورش حمایت شود (دهقانی، ۱۳۹۰). روش‌های مدرسه‌محور جذب و ترغیب کودکان و نوجوانان به اقامه‌ی نماز به شرح زیر می‌باشند:

۱. آموزش کلاسی احکام نماز در مدرسه
۲. اجرای مسابقات مختلف در زمینه‌ی نماز (کتابخوانی، شعر و نقاشی (آقمیان، ۱۳۷۵)).
۳. محبوبیت و صمیمیت مربیان تربیتی با دانش‌آموزان (سادتی و جوادی، ۱۳۷۶).
۴. بیان قصه‌های جذاب درباره‌ی نماز توسط مربیان (دهقانی، ۱۳۹۰)
۵. شرکت دادن دانش‌آموزان در اردوهای سیاحتی - زیارتی (پاکدل، ۱۳۸۷).
۶. عضویت در بسیج و انجمن اسلامی (مایلی، ۱۳۸۷).
۷. حضور کارکنان مدرسه در صفوف نماز جماعت (بیگلو، ۱۳۷۲).
۸. آشنا نمودن دانش‌آموزان با فلسفه‌ی نماز و تقویت درونی دانش‌آموزان (عسگری، ۱۳۷۸).
۹. تشویق دانش‌آموزانی که در نماز جماعت مدرسه حضور فعال دارند.
۱۰. آگاه نمودن دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز (فضل‌الهی و ملکی‌توانا، ۱۳۸۸).
۱۱. حضور مستمر روحانی برای اقامه‌ی نماز در مدرسه.
۱۲. تنظیم ساعات آموزشی با توجه به اوقات شرعی و آموزش عملی نماز در مدارس (بیگلو، ۱۳۸۸).
۱۳. اقامه اذان در اردوها، برنامه‌ها و جشنواره‌های آموزشی، فرهنگی، هنری و ورزشی با فرا رسیدن وقت نماز.
۱۴. توجیه و تشویق والدین بر جدی گرفتن نماز فرزندانشان در جلسات انجمن اولیا و مربیان.

¹ Romanowski

۱۵. دعوت از شخصیت‌های مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برای شرکت در مراسم نماز جماعت مراکز آموزش و پرورش.

۱۶. ارتباط بین مدارس و مساجد همجوار.

۱۷. اختصاص دادن جایگاه ویژه‌ای در کتابخانه‌ی مدرسه برای کتب مربوط به نماز.

۱۸. آشنا نمودن کلیه معلمان، دبیران و اساتید مراکز آموزشی با فلسفه نماز (ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۰).

بحث و نتیجه گیری

نماز، امری واجب و به فرموده قرآن برای مؤمنان امری قطعی و مسلم است، و دارویی شفابخش برای هر درد بی درمان و کلید پیروزی برای رسیدن به هر موفقیت الهی است و راه رستگاری و رسیدن به کمال دنیوی و اخروی می‌باشد. نماز جوشش فطرت و تراوش زلال الوهیت است، لذا اگر تشکّل و نهاد تربیتی مدرسه فطری و طبیعی باشد، نونهالان چنین مدرسه‌ای، نیاموخته اهل نماز می‌شوند. چیزی که نیاز به آموزش دارد، فصول نماز است، نه اصول آن (اسحاقی، ۱۴۰۲). از آنجا که کودکان و نوجوانان بیشتر زمان رشد خود را در مدرسه سپری میکنند، یکی از روش‌های مؤثر در افزایش علاقه و ترغیب آنان به اقامه‌ی نماز، ارتقاء مهارت‌های تربیت دینی اولیاء و کارکنان مدارس می‌باشد، شناخت روش‌های جذب و ترغیب در محیط خانواده و مدرسه، میتواند عاملی زمینه ساز در افزایش گرایش کودکان و نوجوانان به اقامه‌ی نماز باشد. همچنین مدرسه می‌تواند با اقداماتی نظیر، ساعت مشخصی برای اقامه نماز در اول وقت شرعی داشته باشند، مکان مناسب و بهداشتی برای برگزاری نماز در نظر گرفته شود، از اقامه نماز طولانی خودداری گردد، معلمان و کارکنان همگی در نماز جماعت مدرسه شرکت نمایند، در برگزاری نماز جماعت به دانش‌آموزان مسئولیت داده شود، مکان مناسب برای وضو گرفتن احداث شود، دانش‌آموزان شرکت کننده در نماز مورد تشویق قرار گیرند و از روحانیان برای اقامه نماز و آگاهی دادن در خصوص اهمیت نماز استفاده گردد، نقش موثری در دعوت دانش‌آموزان به نماز ایفا کنند. نکته دیگر، آموزش دینی و ترویج ارزش‌های دینی است. به عنوان مثال، با آموزش احترام به خداوند، تواضع، قدردانی از نعمت‌ها و اعتنای به اخلاق اسلامی، می‌توان دانش‌آموزان را به ادای نماز ترغیب کرد. همچنین، با توجه به شخصیت‌های دینی و الگوهای اسلامی، میتوان نمونه‌های موفقیت در ادای نماز را به دانش‌آموزان نشان داد. در این راستا، همکاری با خانواده‌ها نیز بسیار مهم است. برقراری ارتباط مناسب و صمیمی مسؤولان مدرسه با دانش‌آموزان و تکریم و شخصیت دادن به دانش‌آموزان می‌تواند بر جذب آنان به اقامه نماز جماعت مؤثر باشد. نقش مدیر و مربی آموزشگاه در ارزش قائل شدن برای اقامه نماز در مدرسه، برنامه ریزی مناسب و ارائه خدمات لازم، هرگز از چشمان تیزبین دانش‌آموزان پنهان نمی ماند و میتواند تأثیری بسزا در ایجاد جاذبه یا دافعه در آن‌ها داشته باشد. اهتمام و جدیت اولیای مدارس از طریق مسئولیت دادن به دانش‌آموزان در فعالیتهای مختلف آموزشی و تربیتی گروههای گوناگون دانش‌آموزی نیز می‌تواند به عنوان بهترین تشویق در جذب آن‌ها به نماز جماعت تأثیرگذار باشد (جهانیان، ۱۳۷۶ و طالبان، ۱۳۷۷). همچنین پژوهشگرانی همچون سادئی (۱۳۷۴)، جهانیان (۱۳۷۶) و سبیلان (۱۳۷۹) آموزش مذهبی و وجود کتاب‌های درسی و نشریات مذهبی در مدارس را از عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به برنامه‌های مذهبی دانسته‌اند. وضعیت اعتقادی دوستان نیز از جمله عواملی است که تحت عنوان نقش گروه همسالان همواره در مباحث روان شناختی مطرح بوده است. بهره مندی دانش‌آموزان از دوستان نمازخوان و معتقد به مسائل مذهبی و عدم همنشینی با دوستان ناباب از اهمیت خاصی برخوردار است. در این زمینه زندگی آبادی (۱۳۷۲) و مسعودی فر (۱۳۷۵) به این نتیجه رسیده‌اند که پایبند بودن دوستان به اعتقادات مذهبی، مشوق بسیار خوبی برای دعوت دانش‌آموزان به نماز جماعت و اعتقادات مذهبی است.

در این راستا، پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می‌شود:

- تشکیل ستاد اقامه نماز مرکب از نمایندگان دانش‌آموزان، اولیا، معلمان و مربی پرورشی تحت نظارت مدیر آموزشگاه برای تدوین برنامه‌های مناسب اقامه نماز جماعت و نظارت بر اجرای آن.

- معرفی الگوهای شلیسته در مسائل مذهبی
- آشنا کردن دانش‌آموزان با فلسفه مسائل مذهبی و این موضوع که اصلاً چرا باید نماز بخوانیم و فلسفه عبادت خدا چیست؟
- مشارکت بیشتر دانش‌آموزان در برپایی نماز جماعت از طریق تشکیل گروه‌های فعال دانش‌آموزی و پذیرش و تکریم آن‌ها از سوی مسئولان مدارس.
- دعوت از مبلغان دینی در مدارس از طرف مدیر، برای حضور در مدرسه و انتقال مفاهیم دینی به دانش‌آموزان.
- آموزش و صحبت درباره پیامدهای مثبت خواندن نماز
- برگزاری مسابقات منطقه‌ای، استانی و کشوری مربوط به احکام و فلسفه نماز با تأکید بر نماز جماعت میان دانش‌آموزان و معلمان.
- تهیه بروشورها و تراکت‌های جذاب و مناسب تبلیغاتی در زمینه نماز و نماز جماعت برای بهره‌گیری دانش‌آموزان و معلمان از آن‌ها.
- برنامه ریزی بنا بر جنسیت: در مدارس دخترانه با اجرای جشن تکلیف و فراهم نمودن چادر نماز و شرکت در نماز جماعت در مسجد محل.
- برنامه ریزی برای جذب و تربیت مربیان پرورشی علاقه مند و مجرب.
- تأکید بر افزایش میزان حضور معلمان و مسئولان مدارس در نماز جماعت مدارس.
- طول ندادن بیش از حد نماز و تعقیبات آن.
- انتخاب امام جماعتی که به سهولت بتواند با دانش‌آموزان ارتباط برقرار نماید
- برگزاری مسابقات گوناگون در رابطه با نماز، مثل مسابقه انشاء، کتابخوانی و ...
- سپردن امور اجرایی نماز به خود دانش‌آموزان
- در بین نماز، احکام و قصه های قرآنی و مسابقات فکری با اهداء جوایز برگزار شود.
- استفاده از فرش های سجاده ایی در نمازخانه و همچنین استفاده از گلاب و عطر برای خوشبو کردن فضای مدرسه که به جذب بیشتر دانش‌آموزان کمک می کند.
- فراهم ساختن فضای فیزیکی مناسب برای اقامه نماز جماعت و پیش بینی این گونه فضاها در طراحی ساختمان مدارس جدید.
- افزایش امکانات نمازخانه‌های موجود شامل فرش و موکت، مهر و جانماز، وسایل سرمازا و گرمازا و وضوخانه کافی و بهداشتی.
- توجه به زیباسازی، آذین بندی و جذاب کردن فضای نمازخانه‌ها.
- تشویق دانش‌آموزان به نماز از طریق ارائه پاداشهای مثبت و تقدیر از این عمل میتواند انگیزه آن‌ها را برای ادای نماز افزایش دهد.
- ارائه پیام‌های تربیتی مرتبط با نماز در کتاب‌های درسی، به ویژه کتاب‌های مربوط به تعلیمات دینی.
- برگزاری کارگاه های آموزشی در راستای تبیین روش‌های درست و مناسب دعوت دانش‌آموزان به انجام فریضه نماز.
- توجه کردن مراکز فرهنگی و رسانه‌های گروهی، بویژه صدا و سیما به اهمیت نماز و نماز جماعت از طریق انجام تبلیغات مستقیم و غیرمستقیم و الگوسازی جذاب و مناسب در این زمینه.

۱. ابراهیمی، صفیه و تقی زاده، سمانه و جباری تبت، صبا و آردی رضایی، پریسا و صادقی ینگ آباد، لیلا (۱۴۰۲)، بررسی اهمیت آموزش نماز به دانش‌آموزان در مدرسه، اولین همایش بین‌المللی جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی و آموزش و پرورش با رویکرد نگاهی به آینده، بوشهر.
۲. آزادیان، حسین. (۱۳۷۳). نظرات دانش‌آموزان دبیرستانی شهر ساوه در رابطه با استقبال از نماز مدارس با تأکید بر علل عدم استقبال. استان مرکزی: طرح پژوهشی شورای تحقیقات.
۳. اسحاقی، شقایق (۱۴۰۲)، ۱۱ تکنیک خلاقانه جهت جذب دانش‌آموزان در زمینه‌ی نمازخوانی، یازدهمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در تعلیم و تربیت، روانشناسی، فقه و حقوق و علوم اجتماعی، شیروان.
۴. افروز، غلامعلی (۱۳۷۳). روانشناسی تربیتی (کاربردی)، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
۵. آقاجانیپور، طاهره (۱۳۸۸)، شیوه‌های مؤثر در ترغیب جوانان به اقامه‌ی نماز، مجله‌ی مکتب اسلام، سال ۴۹، شماره ۷، صفحات ۶۳ - ۵۷.
۶. اکبرنژاد، مهدی؛ محمدی، توران، (۱۳۹۳)، اثربخشی نماز بر آرامش روان از دیدگاه قرآن کریم، مجله علوم قرآن و حدیث، شماره ۲۰، صفحات ۱۱۸ - ۱۰۰.
۷. امامی، شقایق و احمدنژاد، فاطمه و عباسی، مریم (۱۴۰۲)، آثار تربیتی و راهکارهای تعمیق نماز در خانه و مدرسه، هفتمین کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در حوزه مشاوره، علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران.
۸. امینی پویا، علی اصغر، گفتگو با دبیر اقامه‌ی نماز وزارت آموزش و پرورش، تربیت ۱۰ و ۱۱ سال ۱۳۸۴، ص ۲۷.
۹. ایمانی، محسن، نماز خواندن کودک و نقش ما در تربیت عبادی او. پیوند ۲۹۰ ال ۱۳۸۳، صص ۱۶-۱۱.
۱۰. بشلیده، کیومرث و همکاران. (۱۳۷۹). بررسی عوامل درون مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستانهای سراسر استان خوزستان با روش تجزیه و تحلیل عوامل (Factor analysis) شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان خوزستان
۱۱. بنائیان سفید، محمد. (۱۳۷۲). نگرش دانش‌آموزان نسبت به اقامه نماز در مدارس استان سمنان. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان سمنان.
۱۲. بهرامی، اشرف، (۱۳۷۹)، بررسی عوامل مدرسه‌ای تمایل دانش‌آموزان نسبت به اقامه نماز جماعت در مقطع راهنمایی و دبیرستان، پایان نامه‌ی دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۳. بهرامی، اشرف. (۱۳۷۹). بررسی عوامل مدرسه‌ای تمایل دانش‌آموزان نسبت به اقامه نماز جماعت در مقطع راهنمایی و دبیرستان. دانشکده مدیریت و برنامه ریزی (پایان نامه).
۱۴. بیگدلی، زهرا؛ ماهروزاده، طیبه (۱۳۹۴)، تأثیر سبک‌های تربیتی والدین بر انجام اعمال عبادی فرزندان، مجله‌ی مدیریت و برنامه‌ریزی در نظامهای آموزشی، دوره ۸، شماره ۱۴، صفحات ۳۰ - ۹.
۱۵. بیگلر، بهروز (۱۳۷۲)، بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای مؤثر بر جذب دانش‌آموزان به نماز، طرح کشوری، تهران، پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش.
۱۶. بیگلر، بهروز (۱۳۸۸)، بررسی علل و عوامل درون مدرسه‌ای بر جذب دانش‌آموزان به نماز (طرح پژوهشی)، وزارت آموزش و پرورش، تهران.
۱۷. جاویدان داروگر، حمید رضا (۱۳۹۵)، اهمیت و تأثیر نماز در کاهش میزان فساد اداری، ماهنامه‌ی پژوهش ملل، دوره دوم، شماره ۱۳، صفحات ۹۲ - ۷۹.
۱۸. جعفرزاده شهر بابکی، فاطمه (۱۴۰۲)، ایده‌های عملی در شیوه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز در مدارس و مساجد، ششمین همایش ملی علوم انسانی و مدیریت، قم.
۱۹. جعفری اورنگی، اکبر (۱۳۸۸) بررسی عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان دبیرستان های شهر تهران نسبت به مسائل

۲۰. جهانیان، رمضان. (۱۳۷۶). بررسی جاذبه‌ها و دافعه‌ها در اقامه نماز جماعت دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان تهران.
۲۱. حسنپور آزاد، پیمان؛ عبادی جامخانه (۱۳۹۵)، رضا، تأثیر نماز بر سلامت روحی و روانی انسان، مجله مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، شماره ۶، صفحات ۱۸۳ - ۱۷۱ .
۲۲. حسینی، روح (۱۳۷۴). بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به نماز. طرح پژوهشی، شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان کرمانشاه.
۲۳. حسینی، روح الله (۱۳۷۴) . بررسی راه های جذب دانش‌آموزان به نماز. (طرح پژوهشی). کرمانشاه: شورای تحقیقات آموزش و پرورش.
۲۴. حیدری، غلامحسین (۱۳۹۱)، روش‌های دعوت کودکان و نوجوانان به نماز در خانواده، مجله‌ی پیوند، شماره ۳۳۰ و ۳۳۱، صفحات ۱۸ - ۷ .
۲۵. خاشعی برنطین، فاطمه و ذاکری نژاد سردره، شهاب الدین و کریم پور، پروین و خاشعی برنطین، صدیقه (۱۴۰۲)، بررسی عوامل محرک و تشویق کننده دانش‌آموزان به نماز در مدرسه، اولین همایش بین المللی جامعه شناسی، علوم اجتماعی و آموزش و پرورش با رویکرد نگاهی به آینده، بوشهر.
۲۶. دهقانی، فرزانه (۱۳۹۰)، نماز، مسجد، خانواده، مجله پیوند، شماره ۳۸۴، صفحات ۴۰ - ۳۷ .
۲۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۸۷)، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه غلامرضا خسروی حسینی، قم: المکتبه الرضویه لاحیاء آثار جعفریه، چاپ چهارم.
۲۸. زرهانی، سید احمد (۱۳۸۶)، خانواده و ترغیب فرزندان به اقامه نماز، مجله‌ی پیوند، شماره ۳۳۹، صفحات ۲۰ - ۱۸ .
۲۹. زکی دوغان، سید محمد (۱۳۸۵)، تأثیر نماز بر شخصیت جوان و عوامل مؤثر بر گرایش جوانان به نماز از دیدگاه متون دینی . نشریه نیایش، ش ۲۵. ص ۳۰-۱۱.
۳۰. زنگی آبادی، مهدی. (۱۳۷۲). بررسی شیوه و روشهای جذب دانش‌آموزان کلاسهای دوم و سوم متوسطه به نماز و نماز جماعت در دبستان کرمان. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان کرمان.
۳۱. سادات معصوم حوریه، کاردل آتنا (۱۳۹۹)، آموزش آثار و برکات نماز یکی از راه‌های دعوت دانش‌آموزان به نماز در مدرسه، فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، سال دوم، شماره ۴ .
۳۲. سادئی، علی (۱۳۸۱)، بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز، پژوهشنامه فرهنگی، شماره ۱ و ۲، صفحات ۱۶۲ - ۱۳۷.
۳۳. سادئی، علی. (۱۳۷۴). بررسی عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز با تأکید بر عوامل درون مدرسه‌ای. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان مرکزی.
۳۴. سادئی، علی؛ جوادی، محمدجعفر (۱۳۷۶)، عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز با تأکید بر عوامل درون مدرسه‌ای، مجله‌ی پیوند، شماره ۲۱۳، ۲۱۴ و ۲۱۵، صفحات ۸۱ - ۶۴ .
۳۵. سبیلان اردستانی، شمسی. (۱۳۷۹). راه‌های گسترش فرهنگ نماز در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان اردستان. دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان (پایان نامه).
۳۶. ستاد اقامه‌ی نماز مدارس، بخشی از دستورالعمل اجرایی نماز جماعت مدارس، مجله‌ی نگاه به رویدادهای آموزش و پرورش، شماره ۱۸۲، ۱۳۸۰، صفحات ۷ - ۵ .
۳۷. سلیمی سیلابی، کاظم و آقابییگی سیلابی، شیوا و کرمی، فاطمه، ۱۴۰۲، راهکارهای ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان ابتدایی و علاقمند کردن آن‌ها به خواندن نماز، ششمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان، <https://civilica.com/doc/2005853>

۳۸. صفایی فیروزآبادی، صدیقه. (۱۳۷۱). بررسی عوامل مؤثر در جذب جوانان به نماز جماعت مدارس یزد. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان یزد.
۳۹. طالبان، محمدرضا. (۱۳۷۷). میزان همبستگی عوامل مدرسه‌ای با گرایش نسبت به نماز در دانش‌آموزان دوره متوسطه. پایان نامه کارشناسی ارشد.
۴۰. طاهرزاده، اصغر (۱۳۹۱). مفاهیم نهج البلاغه، اصفهان: نشر لب المیزان.
۴۱. عسگری، بهروز. (۱۳۸۵)، بررسی راه‌های جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس متوسطه پسرانه ناحیه یک کرمانشاه در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲. نشریه نیایش. ش ۲۵. ص ۷۳-۵۳.
۴۲. عسگری، محمد. (۱۳۷۸). بررسی نگرش و راه‌های جذب دانش‌آموزان دوره راهنمایی و متوسطه استان همدان نسبت به طرح اقامه نماز. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان همدان.
۴۳. علوی، سید حمیدرضا. ۱۳۸۵. عوامل مرتبط با اقامه نماز در دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان. نشریه تربیت اسلامی. دوره ۲. ش ۳. ص ۱۷۴-۱۴۱.
۴۴. عمید، حسن (۱۳۵۴). فرهنگ عمید، ج ۲، تهران، انتشارات جاویدان.
۴۵. فرهادیان، ر، ۱۳۸۶، بررسی راه‌های تعمیق بینش دینی در کودکان و نوجوانان، نماز در سیمای خانواده، انجمن اولیاء و مربیان.
۴۶. فضل‌الهی، سیف‌اله؛ ملکیتوانا، منصوره، بررسی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان دختر به نماز جماعت در مدارس راهنمایی شهر قم، مجله‌ی زلال هدایت، شماره ۲ و ۳، ۱۳۸۸، صفحات ۶۵ - ۴۸.
۴۷. قائمی، ع (۱۳۸۵)، هدایت نوجوان به سوی نماز، تهران، ستاد اقامه نماز.
۴۸. قرائتی، محسن، بهشتی، جواد (۱۳۷۲)، همراه با نماز، تهران: طرح اقامه نماز.
۴۹. کردی، ع.ر. (۱۳۷۷)، کارگاه کیفیت بخشی در درس دینی و قرآن ابتدایی، گزارش شماره ۲، تهران، منطقه ۱۴ آموزش و پرورش تهران.
۵۰. کمالی نهاد، محمدعلی. (۱۳۷۱). بررسی عوامل خانوادگی مدرسه‌ای گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان مرکزی.
۵۱. کاردل، آتنا، معصوم، & حوریه‌سادات. (۱۳۹۹). بررسی نقش مدیران و معلمان در دعوت دانش‌آموزان به نماز. مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری. ۴(۲)، ۱-۱۳.
۵۲. کریمی، ع (۱۳۸۴)، نکته‌های روان شناختی در تربیت دینی فرزندان، نماز و مدرسه، تهران، ستاد اقامه نماز.
۵۳. کریمیان، سیدمرتضی (۱۳۹۲)، نماز و خانواده، مجله‌ی پیوند، شماره ۴۰۲ و ۴۰۳، صفحات ۲۵ - ۲۱.
۵۴. کمالی نهاد، محمدعلی (۱۳۷۱). بررسی عوامل خانوادگی مدرسه‌ای گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت. کرمان: شورای تحقیقات آموزش و پرورش.
۵۵. کیانی، زینت (۱۳۸۸)، نقش والدین در آموزش نماز به فرزندان، مجله نامه جامعه، شماره ۶۰، صفحات ۶۷ - ۵۹.
۵۶. مایلی، حسین (۱۳۸۷)، بررسی علل و عوامل مؤثر در گرایش یا عدم گرایش دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان خوی به اقامه نمازهای جماعت (طرح پژوهشی)، سازمان آموزش و پرورش استان اردبیل، اردبیل.
۵۷. مذهبی (طرح پژوهشی) تهران: سازمان آموزش و پرورش.
۵۸. مسعودی فر، احمدرضا. (۱۳۷۵). بررسی عوامل مؤثر در گرایش نوجوانان دبیرستان‌های شهر مشهد به نماز جماعت. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان خراسان.
۵۹. مطهری، مرتضی (۱۳۸۹) تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: ملاصدرا.
۶۰. مظفری، علیمحمد (۱۳۹۴)، عوامل جذب و رویکرد جوانان به نماز، مجله‌ی مبلغان، شماره ۱۹۳، صفحات ۸۰ - ۷۲.

۶۱. ملکی، ابراهیم (۱۳۸۴)، نماز، خانواده و تعلیم و تربیت، مجله پیوند، شماره ۳۰۸، صفحات ۳۷ - ۳۲.
۶۲. مهرمحمدی، مجید (۱۳۸۵)، کاربرد روشهای تغییر و اصلاح رفتار در ایجاد و نگهداری رفتار برپاداشتن نماز در کودکان ۳ تا ۱۲ سال و تبیین آن با آیات قرآنو حدیث ائمه، نیایش ش ۲۵ صص ۱۷۹-۱۴۹.
۶۳. موسوی، سیدرضا؛ شمسالدینی، خداداد (۱۳۹۳)، نماز اول وقت از منظر قرآن کریم و پیامدهای تربیتی آن، مطالعات قرآنی، شماره ۲۰، صفحات ۱۸۸ - ۱۶۹.
۶۴. موسوی، مهساسادات؛ زالی چهل خانه، زهرا؛ غلامی، مریم (۱۳۹۴)، جایگاه نماز و آثار آن بر سبک زندگی اسلامی و تعالی فرهنگی، اولین همایش ملی اسلام و سلامت روان، بندرعباس، جهاد دانشگاهی هرمزگان.
۶۵. نصر، احمدرضا، معین پور، حمیده، عریضی سامانی، سیدحمیدرضا، و باقری، زهره. (۱۳۸۷). بررسی فراتحلیلی عوامل موثر بر جذب و شرکت دانش آموزان در نماز جماعت مدارس. نوآوری های آموزشی، ۷(۲۶)، ۶۳-۸۶.
۶۶. نصرآبادی، حسن و نوروزی، فاطمه (۱۳۸۳). بررسی عوامل درون آموزشگاهی مؤثر در گرایش دانش آموزان به امور تربیتی. مجله مصباح، ش ۱۰ ص ۸۵-۱۰۲.
۶۷. الهامی نیا، علی اصغر، نماز و مدیریت بر خانواده، مجله مربیان، شماره ۳۶، ۱۳۸۹، صفحات ۴۷ - ۳۹.

68. Bauer, N. J. (1995). Likely Implications of the Thought of Dewey and James Regarding a School Prayer Amendment. Cortland, N.Y.
69. Hayes, R. (1996). Forecasting the future of research. Moral Education. Vol. 20, No. 4, P. 16-25.
70. Partige, S.(1995) Character Education? Moral Education? Standards? A Discussion, USA., North Carolina.
71. Romanowski, M. H. (2002). Is School Prayer the Answer? Educational Forum, Vol66, No.2, P. 154-161.